

Eftirlønarskipanir í tráð við dagsins samfelag

- Fólkaeftirlønin var stórt framstig í sínari tíð, men síðani eru fortreytirnar broyttar. Rákið talar fyri persónligum avtalum, heldur enn standard-veitingum, og hartil kemur, at eftirlønarskipanir eru óheftar av búskaparkonjunkturinum og sostatt virka stabiliserandi uppá samfelagsbúskapin

ÓLAVUR WAAG
HOGNESEN

Broytingar á tryggingarøkinum fordi frá ársskiftinum við sær, at Føroya Lívstrygging varð loyst frá Tryggingarsambandinum og fekk eina nevnd og egnan stjórn.

Tummas Eliassen eitur nýggi stjórnin. Hann er 42 ár og útbúgvin innan politisk vísindi á universitetinum í Århus; skal tað vera uppá fint, so eitur tað cand. scient. pol. Sjalvur er hann leirvingur, men í dag býr hann á Toftum saman við konuni Helenu og 20 ára gomlu dótrini Kirstin.

Tá ið hann var liðugur við útbúgvina við árslok í 1985 fór hann í starv á Almennastovnum sum fulltrúi í gott ár. Í mars 1987 tók hann við starvinum sum figgarstjóri á Tryggingarsambandinum Føroyar og Føroya Lívstrygging. Síðani 1995 hevur hann eisini havt dagliga ábyrgdina av rakstrinum á lívstryggingini.

Fyri ein tryggingarstjóra er cand. scient. pol.-útbúgvingin ikki tann byttasta at hava, tí hon lærir teg m.a. at lesa av, hvørji áhugamál, ið ymiskir samfelagsbólkur hava, hvørjar fortreytir teir hava fyri at røkja síni áhugamál, og hvussu hesar fortreytir broytast við samfelagsgongdini; tá ið talað verður um fortreytir, so verður m.a. hugsað um, hvørja stóðu teir hava í samfelagnum og hvussu væl ella illa teir eru fyri við eina almennu ressursum sum t.d. leiðslu og fyriskipan, pengum o.s.frv.

Broyttar fortreytir

Og Tummas Eliassen vísir á, at samfelagsbroytingarnar tey seinastu 10-15 árin hava havt við sær avgerandi broytingar á hansara virkisøki, kanska serliga tá ið tað kemur til eftirlønarspurningin.

Áðrenn fólkapensiónin ella fólkaeftirlønin kom í gildi í Føroyum í 1959, so var spurningurin um eftirløn røknaður sum ein privat søk. Við fólkaeftirlønin broyttist hesin hugburður til tað, sum hevði verið vanligt í skandinavisku londunum í árávis: Eftirlønin var ikki longur ein privatir spurningur, men eitt knæsett politiskt prinsipp, galdandi eina fólkaeftirlønin.

Síðani er so mangt broytt í okkara samfelag, soleiðis at eisini fortreytirnar í spurninginum um eftirløn eru broyttar. Tí kemur tað ikki av ongum, at reimingar hava verið á eftirlønarsøkinum í nýggjari og meira nú enn nakrantíð.

Hesar reimingar siggjast fyri ein part á tryggingar- og uppsparingarmarknaðinum, eftirsum tað eru alt fleiri, ið tekna privatar skipanir at hava aftrat almennu eftirlønin. Og fyri ein part siggjast hesar reimingar í hesum, at eftirlønarspurningurin er vorðin alt meiri sjónligur á politisku dagskránni síðstu árin. Javnaðarflokkurin hevur gjørt »samhaldsfasta« til eitt hjartamál, meðan Fólkaflakkurin hevur havt uppskot frammi um eina fólka-trygging; og herfyri segði landsstýrismaðurin í almannamálum, Kristian

Magnussen, at tey, sum hava eina eftirlønarskipan, skulu ikki rokna við at fáa eina almenna eftirløn.

Við hesum úttalisi gjørdi landsstýrismaðurin rættiliga hol í sjógvinn; hann segði snøgt sagt, at tað, sum í skjótt 40 ár hevur verið røknað sum eitt sjálvsagt rættarkrav, als ikki verður nýkur sjálvfygja í framtíðini. Grundgevingin hjá landsstýrismaninum var, at tað almenna ikki framyvir fer at hava ráð til at figgia eina nýktandi eftirløn til øll, og játtanin tiskil má brúkast til tey, sum eru ringast fyri, tá ið tey kom í eftirlønarskjal.

Hvør so tann almenna eftirlønarskipanin verður í framtíðini, so er Tummas Eliassen grundleggjandi samdur við landsstýrismanin í hesum, at tað almenna ikki framyvir verður ført fyri at figgia eina nýktandi eftirløn fyri allar samfelagsborgarar.

Hóast almenna fólkaeftirlønin í rúma tíð enn verður tað berandi hjá mongum, so verður tað alt meiri vanlig uppfatan, at soleiðis verður tað ikki, tá ið vit hyggja longur fram.

Fólkaeftirlønin tá og nú

Tummas Eliassen vísir á, at fólkaeftirlønin í dag er lutfalsliga nógv minni enn hon var í síni tíð.

Fólkaeftirlønin var eitt ovurstórt framstig í síni tíð. Tað mest vanlig í sektstíðunum í Føroyum var, at maðurin hevði lónt arbeiði, meðan konan var heima. Tá ið tey komu í eftirlønarskjal, so komu tær líkinda eftirlønir í staðin fyri ta einu lónina. Í hesum viðfangi er vert at geva gætur, at sjálvt um lónarlagið í Føroyum var munandi lægri enn í Danmark, so var eftirlønarpupphæddin tann sama í báðum londunum.

Stjórnin á Føroya Lívstrygging vísir á, at millum tey, sum vóru á arbeiðsmarknaðinum í seks- og sjevtíðunum, var tað vanligt at spara upp, hóast tey kundu siggja fram til eina almenna eftirløn - tey vóru so at siga børn av teirri gomlu tíðini. Jødrvísi við teimum, sum hava verið í vinnuførum aldri í átta- og níttíðunum, - millum teirra hevur ikki verið síðvenja at spara upp. Hetta hevði eisini samband við hoga kostnaðarstöðið, ikki minst á búsmarknaðinum, í áttíttíðunum, og ógvusligu niðurgongdini í níttíðunum.

Fyri tey verður tað at fara uppá eftirløn eitt stórt

afturstig, hjá sumnum kanska ein katastrofa, sigur Tummas Eliassen.

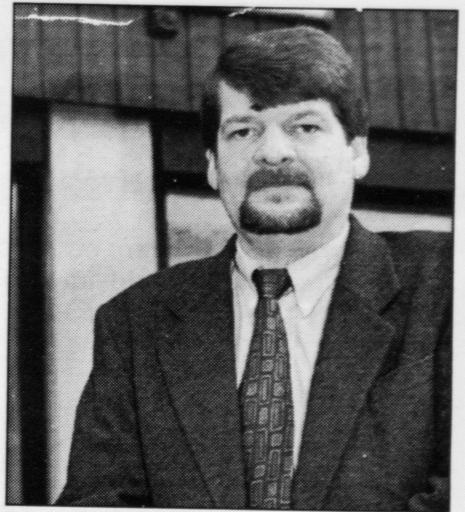
Samfelagið er í dag nógv meiri sundurgreinað, soleiðis at skilja, at vit í dag hava nógv fleiri ymiskir samfelags- og vinnubólkur, sum eru heilt ymiskir fyri. Hendan sundurgreining og so tað at fólk kenna seg minni bundin av síðvenju enn áður hevur, so eisini havt við sær eina hugburðsbroyting, har tann einstaki ikki longur er ein av fleiri, men heldur er einstaklingur við sínum tørvum og sínum persónliga lívsstíli.

Avtala eftir tørv

- Ein privat eftirlønarskipan hóskar tí betur til eitt slíkt sundurgreinað samfelag. Har almenna eftirlønin er ein standard-veiting, stórt sæð uttan mun til tína persónliga umstøðu, so kanst tú við eina privatar eftirlønarskipan avtala teg til eina eftirløn, ið passar júst tín tørv, sigur tryggingarstjórnin. Tað, sum sipað verður til, er, at tú kanst avtala teg til, hvussu stór eftirlønin (og harvið inggjaldid) skal vera, og tú kanst avtala, at ein partur av inggjaldinum skal fara til eitt ella fleiri sløg av tryggingum, t.d. við 6-árbæisfóru ella deyð.

Í hovuðsheitum eru trigger ingangir til eina eftirlønarskipan. Ein er hesin, at tú persónliga vendir teg til tryggingina og gert eina avtalu; ein annar er, at tú ert í starvi hjá einari fyrirkø, sum í forðum hevur gjørt eina trygging fyri sínar meðarbeiðarar sum part av setanarskilmánum, ein sokallað virkiseftirlønarskipan (eftirlønarskjaldir verður alt meiri røknað sum ein týðandi liður hjá fyrirkønum í kappingini um arbeiðsmegina); og tann triði er, at tað fakfelagið, sum tú ert limur í, hevur gjørt eina eftirlønarskipan fyri sínar limir.

Gongdin í Føroyum líkast henni, ið verið hevur t.d. í Danmark. Fram til fyrst í sjevtíðunum var eftirløn stórt sæð bara alment figgið, men við og við varð greitt, at alment figgið eftirløn var ikki framtíðin. Serliga fakfeløgini tóku hendan tættin upp, og í 1989 høvdu øll fakfeløg gjørt eina arbeiðsmarknaðareftirløn fyri sínar limir; ætlandi verður inggjaldid átta prosent, tá ið tær endaliga eru komnar í fasta legu. Hendan gongdin, at fakfeløg gera eftirlønarskipanir fyri sínar limir, hevur eisini vundið uppá seg í Føroyum seinastu ári-

Tummas Eliassen, stjóri á Føroya Lívstrygging: - Rákið talar fyri persónligum avtalum, eldur enn standardveitingum

ni; eins og í t.d. Danmark er at fáa í lag eina skipan, sum eisini er nýktandi fyri tey, sum eru komin upp um tey 50 árin og sostatt hava lutfalsliga stutta tíð at spara upp til eftirlønarárin.

So mikið er greitt, at við teirri gongd, sum tryggingarstjórnin vísir á, at so ber til at siga, at tess sterkari tú stendur á arbeiðsmarknaðinum, jú betur ert tú fyri til at gera tær eina góða eftirlønarskipan. Ella sagt øvugt: Tey, ið ikki hava verið so væl fyri á arbeiðsmarknaðinum, t.d. verið læglaðt ella verið nógv arbeiðsleys, tey fara í hovuðsheitum bert at hava almennu eftirlønina á at líta. Spurningurin er so, um ikki hetta er ein óheppin gongd, ið fer at hava stórar ójavnar við sær.

Altíð eitt politiskt element - Tað kanst tú siga, men tað er trupult at siggja, at hendan gongd er undan-sleppandi ella kann vendast, tá ið hugsað verður um, at talið av eldri verður lutfalsliga stór og krøvini til tað almenna gít stórri. Tí fer altíð at hanga ein politiskur partur uppvið eftirlønarspurninginum, og tað er tað orðaskiftið, ið landsstýrismaðurin hevur sett sjúla á.

Tummas Eliassen vísir á, at eftirlønars- og tryggingarskipanir hava eina uppsparingareffekt, hvørs týðningur ikki eigur at vera undirmerktur í samfelagsbúskapinum. Í 1986 javnvigaði roknskapurin hjá Føroya Lívstrygging við 196 mió. krónum; á 1997-roknskapinum er javnvágin útið 900 mió. kr. Krøvini til trygga plasering av slíkum peningi eru sera stór, og einar 600 mió. kr. eru plaseradar uttanlands í virðisbrøvum.

Meðan figging av eftirlønin yvir almennu figgarløgini altíð fer at vera tengd at búskapargongdini, so koma longu nú árliga einar 60 mió. kr. til landið sum rentur frá okkara plaseringum, og tað uttan mun til, um tað gongur væl ella illa í føroyska búskapinum. Tummas Eliassen minnir á, at Føroyar eru eitt lítið samfelag, ið grundar sína tilveru

á náttúrtilfeingi, og tí kann vera sera viðbrekið; privata eftirlønarpupphæddin hevur sostatt eina stabiliserandi ávirkan á føroyska búskapin.

Í praksis vil tað siga, at ommur og abbar óheft av konjunkturinum kunnu fara út at ferðast ella hvat tey prioritera, sigur Tummas Eliassen.

Í hesum viðfangi vísir hann á, at í 1993, tá ið kreppan var uppá tað ógvusligasta, tá var skarvað av viðbótini hjá pensiónistum millum 67 og 70 ár, sum t.d. egndu ein stamp.

Politikkarnir søu seg noyðdar at gera hetta, tí almenna figgarløgini var so hart fyrispent. Hava fólk egnar eftirlønarskipanir, so eru tey ikki so heft av almennum veitingum, og hartil kemur, at tey standa meiri frítt í spurninginum um, nær tey fara av arbeiðsmarknaðinum og hvussu nógv tey vilja arbeiða eftir at tey hava gjørt av at fara uppá eftirløn.

Í Danmark og hinum skandinavisku londunum hava eftirlønargrunnar fingið alt stórra týðning fyri í-løgumyndrið í samfelagnum, og serliga frá borgarligari síðu var stórt fyri, at hesir grunnar fóru at fáa ov stórt vald. Í dag er hesin óttin burtur, tí eisini vinnulívið hevur sanna tann týðning, ið grunnarnir hava.

Lívstryggingin hevur fyrst og fremst skyldu mótegis tryggingartakarum at umsita inggjaldnu pengarnar trygt, og tí verða teir fyri tað mesta plaserad í virðisbrøvum uttanlands. Hinvegin kann tað sjálvsagt eisini vera skilgjøtt at læna ein part út til kommunur, fyrirkøur og stovnar eins og vit hava gjørt ári frammanundan; og vit ætla okkum eisini at vera virkin í føroysku samfelagsmenningini í tann mun tað er ráðiligt, sigur nýsetti tryggingarstjórnin, sum í frítíðini er virkin í B68, m.a. sum nevndarlimur, dæmar væl at fara á flot og at fiska sil.

Føroya Lívstrygging

Føroya Lívstrygging er sett stovn sum »almennur sjálvsognarstovnur« við lógtingslóg frá 1966. Í lógini var ásett, at nevndin fyri Tryggingarsambandið Føroyar, ið er politiskt vald, eisini er nevnd fyri Lívstrygging Føroya, somuleiðis skuldi stjórnin fyri tryggingarsambandinum vera stjóri fyri lívstryggingina. Broyingarnar á tryggingarøkinum hava nú ført við sær, at Føroya Lívstrygging er vorðin ein sjálvsstøðugur stovnur við egnari nevnd og egnum stjórn. 1. januar var nevndin vald; í henni sita Hákon Nielsen, formaður, Finn Danberg, Poul Hansen, Eyðbjørg Kass og Sunnuva Sørensen. Innan 1. januar 1999 skal ein prinsipiell avgerð takast um, hvussu Føroya Lívstrygging skal skipast framyvir.